

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผลิตภัณฑ์ข้าวแคบเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอด
ชีวิตของตำบลหัวเสือ จังหวัดลำปาง: บทเรียนจากชุมชน

Knowledge Management of Local Wisdom in Producing Khao Kab
Products to Promote Lifelong Learning in Hua Suea Sub-district,
Lampang Province: Community Lesson

พงศ์วัชร ฟองกันทา^{1*} ฟิสิกส์ ฌอน บัวนก² สุวรรณี เครือฟุ้ง³ และ ธิดารัตน์ ผมงาม³
Pongwat Fongkanta^{1}, Fisik Sean Buakanok², Suwannee Kreupueung³
and Thidarat Phomngam³*

¹สาขาวิชาวิธีวิทยาการวิจัยและการประเมิน คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง จ. ลำปาง 52100
Research Methodology and Evaluation Program, Faculty of Education, Lampang Rajabhat University, Lampang
52100, Thailand

²สาขาวิชาเทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง จ.ลำปาง 52100
Educational Technology and Communication Program, Faculty of Education, Lampang Rajabhat University,
Lampang 52100, Thailand

³สาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง จ.ลำปาง 52100
Thai Language Program, Faculty of Education, Lampang Rajabhat University, Lampang 52100, Thailand

*Corresponding author: Email: pongwat@lpru.ac.th

(Received: September 19, 2023; Revised: October 27, 2023; Accepted: November 23, 2023)

Abstract: The purposes of this study were 1) to study and collect local wisdom of Khao Kab product knowledge in Hua Suea community 2) to analyze knowledge management process in Hua Suea community and 3) to develop guidelines of community knowledge management to promote lifelong learning. This study was qualitative research design. The total of 40 key informants were community product specialists, community specialists, community leaders and villagers, and teachers in a non-formal education center. The instruments of this study were in-depth interview and focus group discussion form. Data were analyzed by using the content analysis technique. The results revealed that the effective community knowledge management guideline consisted of knowledge acquisition, knowledge creation, knowledge storing and capturing, knowledge transfer and distribution.

Keywords: Knowledge management, local wisdom product, lifelong learning

บทคัดย่อ: งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ผลิตภัณฑ์ข้าวแคบชุมชนหัวเสือ 2) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และ 3) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้เชี่ยวชาญด้านผลิตภัณฑ์ชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ข้าวแคบ ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนหัวเสือ และครูสังกัดสำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยตำบลหัวเสือ จำนวนทั้งหมด 40 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแนวทางการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบองค์ความรู้และกระบวนการจัดการความรู้

ผลิตภัณฑ์ข้าวแคบของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตจากชุมชน และแนวทางการจัดการความรู้ของชุมชนที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพประกอบด้วยกระบวนการของการแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การเก็บและรวบรวมความรู้ การถ่ายทอดความรู้และการเผยแพร่ความรู้

คำสำคัญ: การจัดการความรู้ ผลิตภัณฑ์ชุมชน การเรียนรู้ตลอดชีวิต

คำนำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570) ซึ่งเริ่มใช้เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2565 นั้น ให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ยังคงสนใจทุนทางสังคมเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ และภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ ที่มีค่าในอันที่ส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมของชาติ (Office of the National Economic and Social Development Council, 2022) ซึ่งในปัจจุบันภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ มากมายยังคงถูกลืมและสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งบุคคลในครอบครัว ชุมชน สังคม ผ่านสื่อกลางอย่างปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ ในการถ่ายทอด ความรู้ภูมิปัญญาในชุมชน จึงเป็นกลไกหนึ่งที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนและสังคม

ความรู้ภูมิปัญญาเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการพัฒนาชุมชนให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นระบบ และสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Chalayonnavin, 2017; Charoenkul, 2009) โดยชุมชนตำบลหัวเสือ มีความรู้ภูมิปัญญามากมายที่ยังอยู่ภายในชุมชน ทั้งด้านการเกษตรกรรม ด้านประเพณีอันดีงาม ด้านศาสนา คุณธรรมจริยธรรมค่านิยมความเชื่อภูมิปัญญาด้านศิลปะ โดยเฉพาะความรู้ภูมิปัญญาด้านอาหาร มีผลิตภัณฑ์ข้าวแคบที่ถูกสืบทอดกันยาวนาน และยังคงเหลืออยู่ในชุมชนหัวเสือนี้ ซึ่งเป็นชุมชนเพียงไม่กี่ชุมชนที่ยังคงมีผลิตภัณฑ์ข้าวแคบอยู่ และคนในชุมชนยังสามารถสร้างรายได้จากการขายผลิตภัณฑ์ข้าวแคบ ที่เป็นความรู้ภูมิปัญญาในชุมชนนี้ นอกจากนั้นภายในชุมชนยังคงมีการส่งเสริมการถ่ายทอดและส่งต่อความรู้ภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นที่ยัง

มีพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการถ่ายทอดวิชาความรู้ภูมิปัญญาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต แต่ยังคงขาดความต่อเนื่องนั่นคือการถ่ายทอดวิชาความรู้จะส่งผ่านโดยปราชญ์ชาวบ้านเพียงไม่กี่คนในเพียงบางช่วงเวลาเท่านั้นและยังเผชิญกับการสูญหายขององค์ความรู้ที่สูญหายไปพร้อมกับปราชญ์ชาวบ้านที่เสียชีวิต และยิ่งไปกว่านั้นการมีส่วนร่วมพัฒนากับหน่วยงานภายนอกที่มาจากเพียงไม่กี่หน่วยงาน รวมไปถึงการตระหนักถึงการสูญหายของสืบทอดความรู้ภูมิปัญญานี้ไว้อยู่ในชุมชน

แนวคิดการจัดการความรู้ได้มีนักวิชาการได้กล่าวไว้มากมาย โดยสรุปออกมาได้ 4 กระบวนการประกอบด้วย การแสวงหาความรู้ (knowledge acquisition) การสร้างความรู้ (knowledge creation) การเก็บและรวบรวมความรู้ (knowledge storing and capturing) และการถ่ายทอดความรู้ (knowledge transfer and distribution) (Charoenkul, 2009; Rodtogi, 2000; Marquardt, 1966) ซึ่งแนวคิดที่กล่าวถึงนี้ มีความสำคัญต่อการพัฒนาและส่งเสริมการคงอยู่และสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาชุมชนเป็นอย่างมาก ซึ่งสามารถคาดการณ์ถึงผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นหลังการประยุกต์ใช้แนวคิดนี้ได้เป็นอย่างดี รวมไปถึงสามารถต่อยอดการนำกระบวนการการจัดการความรู้เพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนเช่นกัน

ด้วยเหตุผลข้างต้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ผลิตภัณฑ์ข้าวแคบชุมชนหัวเสือ วิเคราะห์กระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และศึกษาแนวทางการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน นำไปสู่ประโยชน์ต่อชุมชนเกิดความยั่งยืนของความรู้ภูมิปัญญาให้อยู่คู่กับชุมชนและสังคมต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการ

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research design) ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-dept interview) การสนทนากลุ่ม (focus group) และการศึกษาเอกสาร เพื่อได้มาซึ่งองค์ความรู้ผลิตภัณฑ์ข้าวแคบ กระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและแนวทางการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างระยะเวลาในการวิจัย

ดำเนินการวิจัยระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2565 ถึง มิถุนายน 2566 ในพื้นที่ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มเป้าหมายของการวิจัยนี้ คือ ประชาชนชาวบ้านที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ข้าวแคบ และเป็นผู้ผลิตข้าวแคบในชุมชนมายาวนานมากกว่า 10 ปี จำนวน 3 คน ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนหัวเสือ จำนวน 30 คน ได้มาจากการสมัครใจเข้าร่วมให้ข้อมูล ซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านของชุมชนหัวเสือ สำหรับการรวบรวมข้อมูลในระยะที่ 1 และ ครุสภัตต์ สำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยตำบลหัวเสือ ผู้นำชุมชน ตัวแทนชุมชน ทั้งหมดจำนวน 7 คน สำหรับการรวบรวมข้อมูลในระยะที่ 2

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์องค์ความรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ข้าวแคบ ร่างแนวทางการสนทนากลุ่ม (discussion guideline) เรื่อง การจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและร่างแนวทางการสนทนากลุ่ม เรื่องความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของแนวทางการจัดการความรู้ของ

ชุมชนเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนและแบบวิเคราะห์เอกสาร

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 รวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ผลิตภัณฑ์ ข้าวแคบชุมชนหัวเสือและการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ประชาชนชาวบ้านที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ข้าวแคบและผู้นำชุมชนและคนในชุมชนหัวเสือ จำนวน 2 ครั้ง โดยครั้งที่ 1 เก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ผลิตภัณฑ์ข้าวแคบชุมชนหัวเสือจากการพูดคุยสัมภาษณ์ประชาชนชาวบ้านและครั้งที่ 2 เป็นการสัมภาษณ์เพื่อยืนยันข้อมูลองค์ความรู้ถึงความถูกต้องเหมาะสมของข้อมูลจากประชาชนชาวบ้านและเก็บรวบรวมข้อมูลการจัดการความรู้ของชุมชนด้วยการสนทนากลุ่มจากผู้นำชุมชนและคนในชุมชนหัวเสือ

ระยะที่ 2 ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มในระยะที่ 1 เพื่อร่างแนวทางการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และจัดการสนทนากลุ่มครุสภัตต์สำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยตำบลหัวเสือ ผู้นำชุมชน ตัวแทนชุมชน เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของแนวทางการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Figure 1)

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์วิเคราะห์สรุปเพื่อการจัดหมวดหมู่ สรุปประเด็นหลัก ประเด็นรอง และฉันทามติจากการสนทนากลุ่ม

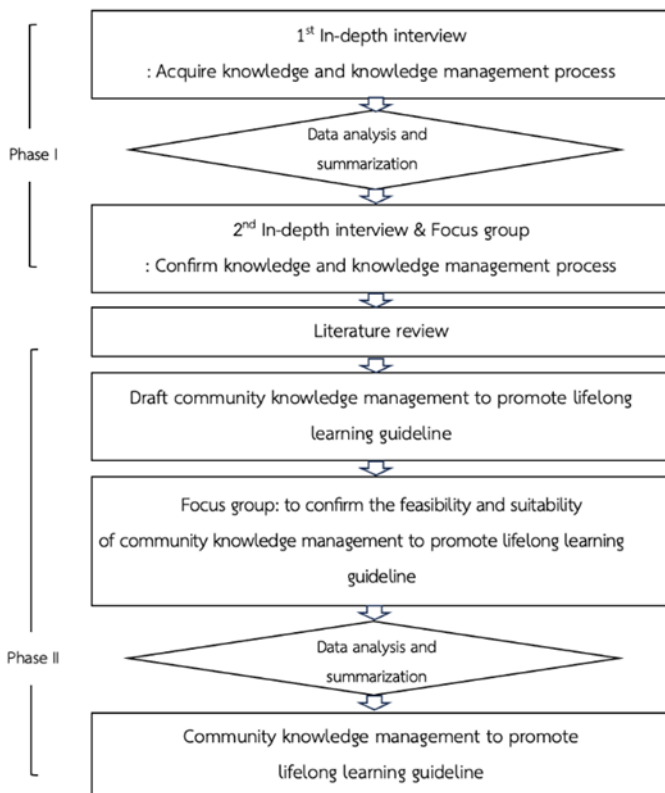

Figure 1. Research methodology

ผลการศึกษา

1. ผลการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ผลิตภัณฑ์ข้าวแคบชุมชนหัวเสือ

องค์ความรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ข้าวแคบได้ถูกรวบรวมจากการสัมภาษณ์ พูดคุย ค้นพบว่าลักษณะของข้าวแคบที่แห้งบาง จะทำจากข้าวเหนียวขาวและข้าวเหนียวดำ โดยมีขนาดดั้งเดิมที่มีขนาดเท่าฝ่ามือ ซึ่งข้าวแคบเป็นอาหารว่างชนิดหนึ่งที่นิยมทำเตรียมไว้รับแขกของแต่ละบ้าน และนิยมเก็บไว้รับประทานในงานเทศกาลสำคัญ เช่น งานปีใหม่ เมือง(เทศกาลสงกรานต์ของชาวล้านนา) งานบวช ลูกแก้ว งานปอยหลวง เป็นต้น แต่ในปัจจุบันมีหลายชุมชนในตำบลหัวเสอนิยมทำเพื่อสร้างรายได้ และเกิดการรวมกลุ่มกับแม่บ้านภายในชุมชนเดียวกัน ร่วมกันทำข้าวแคบ เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ตนเองและ

คนในชุมชน รวมทั้งร่วมกันคิดค้นสูตรข้าวแคบซึ่งเป็นสูตรเฉพาะของชุมชน

การทำข้าวแคบนั้นเป็นการนำเอาแผ่นแป้งไปตากแดดให้แห้ง ทำให้สุกโดยปิ้งหรือทอด มีวัตถุดิบหลักที่ใช้ ประกอบด้วย ข้าวสาร(ข้าวเหนียว)หรือข้าวไรซ์เบอร์รี่ เกลือ งาดำ งามั้มน และไม้สออุปกรณ์ที่ใช้ในการทำข้าวแคบคือ เครื่องโม้ข้าวหรือครกบดข้าว ผ้าซับในแบบหนา หม้อขนาดใหญ่ ไม้พายสำหรับช้อนแป้งข้าวแคบ ทัพพีทรงกลมเพื่อตักและละเลงน้ำแป้งข้าวแคบ และที่ตากแผ่นแป้งข้าวแคบทำจากหญ้าคามัดเรียงติดกันเป็นด้ามเหมือนแผ่นหลังคาหญ้าคา

กระบวนการทำข้าวแคบ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน โดยมีรายละเอียดดังนี้ *ขั้นตอนการเตรียมเตา* เตรียมเตาเพื่อวางหม้อนึ่งในการทำข้าวแคบ โดยการตั้งหม้อต้มน้ำสะอาดบนเตาแก๊ส เปิดแก๊สเพื่อต้ม

น้ำในหม้อให้เดือดด้วยไฟความร้อนระดับสูง *ขั้นตอนการเตรียมหม้อหนึ่ง* ใส่ น้ำสะอาดลงไป ในหม้อหนึ่ง (หม้อทรงกระบอกสแตนเลส) แล้วใช้ผ้าซับในแบบหนา มาคลุมปากหม้อ จากนั้นใช้ไม้ไผ่ (ไม้รวก) มาทำเป็นวงแหวนขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเท่ากับปากหม้อหนึ่ง นำไม้ไผ่ (ไม้รวก) ไปรัดขอบหม้อเพื่อทับผ้าซับใน ที่ซึ่งตรงปากหม้อหนึ่งไว้ แล้วดึงผ้าให้ตึง วิธีการสังเกตว่าหม้อหนึ่งมีความร้อนพอที่จะเริ่มละลายแป้งข้าวแคบแล้วหรือไม่ ให้ดูที่ผ้าตรงปากหม้อหนึ่งหากความร้อนของน้ำในหม้อหนึ่งพอดีแล้ว ผ้าจะตึงและดึงตัวผ้าขึ้นมา และมีควันไอร้อนลอยสูงขึ้นตรงปากหม้อ *ขั้นตอนการเตรียมแป้ง* 1) น้ำข้าวสาร (ข้าวเหนียว) หรือข้าวไรซ์เบอร์รี่ไปแช่น้ำสะอาดทิ้งไว้ 1 คืน แล้วนำข้าวสารมาล้างด้วยน้ำสะอาดหลาย ๆ รอบจนน้ำล้างขาวใส 2) นำข้าวสารที่ล้างจนสะอาดมาใส่เครื่องโม่ข้าว ระหว่างการโม่ข้าวจะทยอยเติมน้ำไปทีละนิด 3) นำน้ำแป้งที่ได้จากการโม่มาผสมเกลือป่นและเมล็ดธัญพืชต่าง ๆ ตามต้องการ แล้วคนให้เข้ากัน สามารถเติมน้ำสะอาดเพิ่มเติมลงไปได้เรื่อย ๆ ได้ หากต้องการสีเขียวก้ให้เติมน้ำใบเตย โดยจะต้องค่อย ๆ เติมน้ำทีละนิดพร้อมกับคนน้ำแป้งไปเรื่อย ๆ สังเกตลักษณะของน้ำแป้งข้าวแคบว่าเริ่มมีความหนืดขึ้น ไม่หยดทีละหยด หรือหนืดมากจนหยดเข้ากันไป โดยน้ำแป้งข้าวแคบที่เหมาะสมจะสามารถหยดลงมาเป็นสายอย่างต่อเนื่องได้ *ขั้นตอนในการทำ* 1) เมื่อผ้าตรงปากหม้อหนึ่งมีความร้อนพร้อมทำแป้งข้าวแคบแล้ว ให้นำผ้าสำหรับเช็ดชุบน้ำบิดหมาดมาเช็ดผ้าหน้าปากหม้อหนึ่ง เตรียมผ้าให้สะอาดและขึ้นเพื่อไม่ให้แป้งติดหน้าผ้า 2) ใช้ทัพพีทรงกลมตักน้ำแป้งข้าวที่ผสมส่วนประกอบทุกอย่างเตรียมไว้แล้ว เทลงบนผ้าตรงปากหม้อหนึ่ง ใช้ก้นของทัพพีเกลี่ยน้ำแป้งให้เป็นแผ่นลักษณะวงกลม ขนาดเล็กใหญ่ตามที่ต้องการ 3) ละเลงน้ำแป้งเรียงกันเป็นแถวรอบปากหม้อหนึ่ง แผ่นแป้งจะเริ่มทยอยสุก วิธีการสังเกตว่าแผ่นแป้งสุกหรือไม่ ให้สังเกตว่าแผ่นแป้งจะเริ่มมีความหนาขึ้น จากนั้นน้ำแป้งขาวใสกลายเป็นแผ่นแป้งขาว หนาขึ้น ตรงขอบของแผ่น

แป้งจะเริ่มแดงขึ้น ให้ลองเอาไม้พายขนาดเล็กสอดใต้แผ่นแป้ง แซะแล้ว ม้วนริมขอบแผ่นแป้งแล้วลอกออกจากผ้า หากแผ่นแป้งสุกจริงจะสามารถลอกแผ่นแป้งออกมาเป็นแผ่นโดยไม่ฉีกขาดได้ 4) นำแผ่นแป้งที่สุกแล้วไปวางบนที่ตากแผ่นแป้งซึ่งทำจากหญ้าคา เมื่อลอกแผ่นแป้งออกจากผ้าตรงปากหม้อหนึ่งได้แล้วให้นำมาวางโดยพลิกหงายเอาแผ่นแป้งด้านที่แนบกับผ้าขึ้น เมื่อแผ่นแป้งข้าวแคบแห้งสนิทแล้วจะยกตัวติดขึ้นมาจากหญ้าคาโดยง่าย หากวางกลับด้านเมื่อแผ่นแป้งแห้งจะไม่สามารถเอาออกจากที่ตากได้ ทำให้แผ่นแป้งแผ่นนั้นเสียหายไปเลย และ 5) วิธีการรับประทาน คือ นำแผ่นแป้งข้าวแคบที่ตากแห้งแล้วไปปิ้งหรือทอด ให้สุกอีกครั้งหนึ่ง แล้วรับประทานได้เลย

เคล็ดลับการทำข้าวแคบนั่น ที่ตากแผ่นข้าวแคบควรใช้หญ้าคาในการทำ เมื่อแผ่นแป้งข้าวแคบแห้ง แผ่นข้าวแคบจะมีรูปทรงวงกลมสวย ไม่แตกหักง่ายจากการแกะออกจากที่ตาก สามารถแซะออกจากที่ตากได้โดยง่าย และหากถ้าใช้วัสดุอย่างอื่นจะทำให้แผ่นแป้งข้าวแคบติดที่ตาก และวิธีการทอดให้ได้แผ่นข้าวแคบที่สวยงาม ต้องเอาแผ่นแป้งข้าวแคบด้านบนคว่ำหน้าลงใส่น้ำมันที่ร้อน ใช้เวลาทอดไม่เกินแผ่นละ 10 วินาที แผ่นข้าวแคบจะขึ้นฟูสวยงาม

2. ผลการวิเคราะห์การจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การจัดการความรู้ของชุมชนได้ดำเนินการผ่านการร่วมมือของคนในชุมชน ที่มีกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนที่หลากหลาย ดังนี้

1) *ขั้นตอนการแสวงหาความรู้* (knowledge acquisition) การแสวงหาความรู้ของสมาชิกในชุมชนเกิดจากการแสวงหาจากแหล่งความรู้ภายในชุมชนเองและแหล่งความรู้จากภายนอกชุมชน ซึ่งภายในชุมชนนั้นมีปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการทำผลิตภัณฑ์ข้าวแคบที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน และการสั่งสมประสบการณ์ตรง จากการปฏิบัติ นอกจากนั้นแหล่งความรู้จากภายนอก จะมาจากการพูดคุย สนทนากับเพื่อนบ้านระหว่างชุมชนตำบลที่มีความรู้

มีประสบการณ์เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะเทคนิควิธีการทำผลิตภัณฑ์ข้าวแคบ

2) ขั้นตอนการสร้างความรู้ (knowledge creation) การสร้างความรู้พบถึงการสร้างที่เกิดจากการให้ความรู้จากคนที่มีความรู้ที่อยู่ในตน (tacit knowledge) สังสมและได้รับการถ่ายทอด ส่งไปยังคนอื่น ผ่านการลงมือทำผลิตภัณฑ์ด้วยกัน การนำความรู้ของแต่ละผู้รู้หลอมรวมเป็นความรู้ใหม่ และยังหลอมรวมกับการแสวงหาความรู้ที่ได้จากคนในชุมชนอื่น

3) ขั้นตอนการเก็บและรวบรวมความรู้ (knowledge storing and capturing) สำหรับการเก็บและรวบรวมความรู้ ชุมชนมีการเก็บรวบรวมทั้งการบันทึกไว้ในรูปแบบการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งการจัดเก็บเป็นเอกสาร การสร้างการจดจำที่เป็นบุคคลและกลุ่มบุคคลที่สามารถเข้าถึงความรู้ได้ เป็นแหล่งที่เปิดเผย ชัดเจน เข้าถึงง่ายและสะดวก

4) ขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้และเผยแพร่ความรู้ (knowledge transfer and distribution) กระบวนการถ่ายทอดความรู้นั้น ชุมชนสามารถถ่ายทอดผ่านเทคนิควิธีต่าง ๆ ได้ดี เข้าถึงคนในชุมชนที่มีความหลากหลายทั้งการรับรู้ประสบการณ์ ความสนใจ เทคนิควิธีที่ใช้ในการถ่ายทอดนั้น จะเน้นไปในการร่วมลงมือปฏิบัติ พูดคุยและสอนในขณะลงมือปฏิบัติ การลองผิดลองถูก ซึ่งเริ่มต้นจะเริ่มจากการสาธิต เพื่อกระตุ้นความอยากรู้ ความสนใจที่จะลองผิดลองถูกหรือลงมือปฏิบัติ ผ่านแหล่งเรียนรู้ชุมชนและบ้านของผู้รู้หรือปราชญ์ชุมชน และการเผยแพร่ความรู้ผ่านการขายผลิตภัณฑ์ข้าวแคบที่สามารถเพิ่มโอกาสการเผยแพร่ พูดคุยถึงความรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ข้าวแคบของชุมชน นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอด โดยการไปสาธิต บรรยายแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น

ข้อค้นพบเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคของการจัดการความรู้ชุมชนที่เกิดจากการสะท้อนจากชุมชนนั้น การแสวงหาความรู้นั้น คนในชุมชนสะท้อนถึงการตระหนัก ความอยากเข้าถึงข้อมูลที่จะ

เพิ่มพูนสิ่งเดิมจากภายนอกชุมชนมากขึ้น รวมทั้งเข้าถึงข้อมูลได้ง่ายขึ้น ให้เท่าทันการพัฒนาของสังคมที่นำไปสู่การได้องค์ความรู้ใหม่ จึงเป็นส่วนหนึ่งของความต้องการการสนับสนุนการจัดการความรู้ชุมชนนี้ ในส่วนของการสร้างความรู้ นั้น ชุมชนมองเห็นถึงการขาดการเชื่อมต่อของความรู้และ สร้างความรู้ โดยเฉพาะความรู้จากคนที่มีความรู้ที่อยู่ในตนคือปราชญ์ชาวบ้านได้เสียชีวิต จึงอยากให้มีการสานต่อความรู้ที่เกิดขึ้นเสมอ รวมทั้งการสนับสนุนการต่อยอดความรู้จากหน่วยงานภายนอกที่ยังมีน้อย จึงต้องการที่จะได้รับการสนับสนุนที่ทันทั่วถึง และสุดท้ายการถ่ายทอดความรู้และการเผยแพร่ความรู้ชุมชนที่ตระหนักถึงการนำความรู้สู่สังคม เพื่อความคงอยู่ของความรู้และวัฒนธรรมที่ควรสืบทอดต่อไป

3. แนวทางการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

แนวทางการจัดการความรู้ของชุมชนหัวเลื้อยเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ผ่านประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า แนวทางมีความเหมาะสมและความเป็นไปได้อยู่ในระดับดี โดยแนวทางประกอบด้วยกระบวนการ 4 ขั้นตอน มีรายละเอียดดังนี้

1) ขั้นตอนการแสวงหาความรู้ ประกอบด้วย การดำเนินการแสวงหาจากแหล่งภายในชุมชน ทั้งระดับชุมชนและระดับบุคคลที่มีความรู้ที่อยู่ในตน (tacit knowledge) และแสวงหาจากแหล่งภายนอกชุมชนเพื่อค้นหาความรู้เพิ่มเติมจากเดิมที่มีอยู่ นอกจากนั้นการใช้เทคนิควิธีการสร้างแผนที่ความรู้ของชุมชนเพื่อให้ทราบถึงจุดกำเนิดของแหล่งความรู้ทั้งชุมชนและบุคคลเป็นเทคนิควิธีที่ควรนำมาใช้ประกอบกับการจัดการความรู้

2) ขั้นตอนการสร้างความรู้ ประกอบด้วย การสร้างความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นจากความชำนาญและการปฏิบัติสม่ำเสมอในงานนั้น เรียนรู้ข้อผิดพลาดและข้อค้นพบใหม่จากการปฏิบัติ และบูรณาการกับการนำความรู้ที่ชุมชนมีผนวกเข้ากับความรู้ต่าง ๆ เช่น การพัฒนาสูตรข้าวแคบเพื่อสุขภาพ บรรจุภัณฑ์

และการตลาด และสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ หลอมรวมสังเคราะห์เกิดเป็นความรู้ใหม่

3) ขั้นตอนการเก็บและรวบรวมความรู้ ประกอบด้วย การดำเนินการรวบรวมความรู้ที่ผ่านการสร้างความรู้จากขั้นตอนข้างต้น เข้าสู่การรวบรวมความรู้ทั้งระดับชุมชนและระดับบุคคล ทั้งรูปแบบของเอกสารลายลักษณ์อักษร เช่น คู่มือหนังสือ รวบรวมองค์ความรู้และวิธีการ การจัดเก็บข้อมูลในฐานข้อมูลออนไลน์ เพื่อเป็นแหล่งสืบค้นข้อมูลทางผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมต่อไป

4) ขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้และการเผยแพร่ความรู้ ประกอบด้วย การสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน ชุมชน เช่น กศน. โรงเรียน ชุมชน

ปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งการถ่ายทอดความรู้จำเป็นต้องเกิดกระบวนการถ่ายทอดที่เกิดจากการได้เข้าไปร่วมปฏิบัติ ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมชุมชนนั้น ๆ เพื่อเกิดความรู้ ความเข้าใจ ถึงวัฒนธรรม ความเป็นมาของผลิตภัณฑ์ชุมชน และจัดกิจกรรมการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมเพื่อเกิดการสนับสนุนทั้ง บุคลากร ทรัพยากร นำไปสู่การเกิด การถ่ายทอดความรู้ระหว่างชุมชนและสังคม รวมทั้ง การหาพื้นที่การแสดงออก และการเผยแพร่ในรูปแบบของสื่อสร้างสรรค์ สื่อดิจิทัล

แนวทางการจัดการความรู้ของชุมชนหัวเสือเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้แสดงออกมาเป็นแผนภาพ (Figure 2)

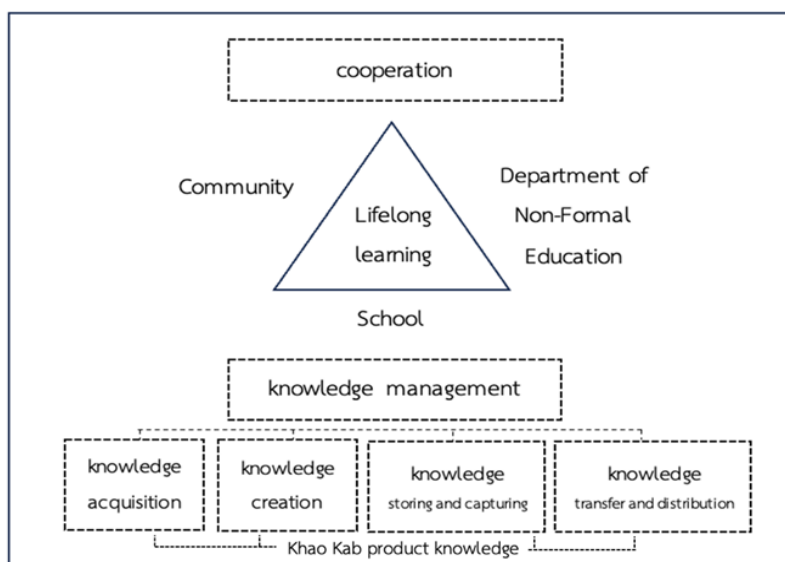

Figure 2. Community knowledge management to promote lifelong learning guideline.

อภิปรายผล

พื้นที่ชุมชนตำบลหัวเสือ มีความโดดเด่นด้านความรู้ ภูมิปัญญา โดยเฉพาะด้านอาหาร คือ ผลิตภัณฑ์ข้าวแคบ ที่ใช้วัตถุดิบหลักที่มีอยู่ในชุมชน ประกอบด้วย ข้าวสาร(ข้าวเหนียว) เกลือ งาดำ งาม้า ม่อน ผ่านกระบวนการดั้งเดิมตั้งแต่การแช่ข้าวที่มาจากแหล่งปลูกข้าวในชุมชนเพื่อเตรียมบดจนได้เป็นแป้งข้าวแคบ พร้อมนำธัญพืชต่าง ๆ ผสมกับแป้ง

ข้าวแคบ เพื่อนำไปละเลงเป็นแผ่นวงกลมบนผ้าที่ขึงมัดไว้กับหม้อบนเตาพื้น จนถึงตากข้าวแคบบนที่ตากแผ่นแป่งที่ทำมาจากหญ้าคา จนแห้ง และนำไปทอดหรือปิ้งให้สุกอีกครั้งหนึ่ง เพื่อรับประทาน โดยเฉพาะการรับประทานในงานเทศกาลสำคัญ ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในชุมชนอีกเช่นกัน ผลิตภัณฑ์ข้าวแคบถูกสืบทอดมาอย่างยาวนาน และเกิดการสืบทอดผ่านการจัดการความรู้

ที่เกิดขึ้นในชุมชนผ่านกระบวนการขั้นตอนการแสวงหาความรู้ ขั้นตอนการสร้างความรู้ ขั้นตอนการเก็บและรวบรวมความรู้ ขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ และเผยแพร่ความรู้ สอดคล้องกับหลักวิชาการการจัดการความรู้ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหาและการสร้างความรู้ การเก็บรวบรวมความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ การถ่ายทอดและเผยแพร่ความรู้ ซึ่งนำไปสู่ประโยชน์ต่อชุมชน สังคม (Rodtogi, 2000) และการสืบทอดความรู้ ภูมิปัญญาชุมชนถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นผ่านปราชญ์ชาวบ้านและนำไปใช้ประโยชน์เพื่อสร้างคุณค่าแก่ภูมิปัญญาของชุมชน

แนวทางการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตนั้น ผู้วิจัยสังเคราะห์แนวทางจากแนวคิดทฤษฎีและได้รับประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิถึงความเหมาะสมและความเป็นไปได้ที่มีอยู่ในระดับดี จนได้แนวทางการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต 4 กระบวนการ ประกอบด้วย การแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การเก็บและรวบรวมความรู้ และการถ่ายทอดความรู้ และการเผยแพร่ความรู้ (Charoenkul, 2009; Rodtogi, 2000; Marquardt, 1966) ซึ่งการจัดการความรู้ชุมชนมีจุดเน้นของการให้ความสำคัญของในทั้งการแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การเก็บและรวบรวมความรู้ และการถ่ายทอดความรู้และการเผยแพร่ความรู้ ตลอดจนการสร้างคุณค่ากับภูมิปัญญาชุมชน บนฐานของความรู้และการจัดการความรู้ สอดคล้องกับ Teerathanachaiyakun (2014) และ Tiacharoen *et al.* (2017) กล่าวถึงการจัดการความรู้ เป็นเงื่อนไขสำคัญหนึ่งที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการต่อยอดและเพิ่มมูลค่าให้กับชุมชนโดยใช้ความรู้ เป็นเครื่องมือในการพัฒนาและเกิดการต่อยอดและถ่ายทอดความรู้ได้อย่างต่อเนื่อง รวมถึงการมีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรียนรู้ในชุมชนเช่นเดียวกัน (Jaisuwan *et al.*, 2021) นอกจากนั้นความรู้ ภูมิปัญญาที่มีต่อการจัดการ

ความรู้นั้น ความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคลได้รับการถ่ายทอด ปลุกฝัง ผักฝัน ปฏิบัติให้เกิดความรู้และทักษะติดตัวมา เป็นโครงสร้างมาจากความคิด ประสบการณ์ที่เกิดจากการปลุกฝังถ่ายทอดมาจากรบรรพบุรุษร่วมกับเรียนรู้ สังเกต สานิต การปฏิบัติจนกลายเป็นความรู้ที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของชุมชน (Zangphukieo, 2020) รวมทั้ง ข้อเสนอแนะการนำผลวิจัยไปใช้ จากแนวทางการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีบริบทใกล้เคียงกัน ทั้งในประเด็นของการขาดความต่อเนื่อง และการตระหนักถึงการขาดหายของการสืบทอดความรู้ภูมิปัญญา และการมีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งควรดำเนินการทั้ง 4 ขั้นตอนอย่างสม่ำเสมอ จนเกิดเป็นวงจรการจัดการความรู้ของชุมชนและควรให้ความสำคัญต่อการสร้างความรู้ร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ อาทิ หน่วยงานกรมส่งเสริมการเรียนรู้ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของตำบลและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ให้เกิดความยั่งยืนของความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการวิจัยครั้งถัดไปควรมีการดำเนินการขยายผลแนวทางการจัดการความรู้ด้านอื่น ๆ เช่น ด้านหัตถกรรมชุมชน เป็นต้น และขยายแนวทางการจัดการเรียนรู้ไปสู่ระดับอำเภอ รวมทั้งการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระดับชุมชน อำเภอหรือจังหวัด

สรุป

แนวทางการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้วยกระบวนการ 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย 1) ขั้นตอนการแสวงหาความรู้ เป็นการแสวงหาจากแหล่งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อค้นหาความรู้เพิ่มเติมจากเดิมที่มีอยู่ 2) ขั้นตอนการสร้างความรู้ เป็นการสร้างความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นจากความชำนาญ การบูรณาการความรู้ที่ชุมชนมีหลอมรวมสังเคราะห์เกิดเป็นความรู้ใหม่ 3) ขั้นตอนการเก็บและรวบรวมความรู้ เป็นการรวบรวมความรู้เดิมและความรู้ใหม่ ในรูปแบบของ

เอกสารลายลักษณ์อักษร ฐานข้อมูลออนไลน์ เพื่อเป็นแหล่งสืบค้นข้อมูลทางผลิตภัณฑ์วัฒนธรรม ชุมชน 4) ขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้และการ เผยแพร่ความรู้ เป็นการสร้างความร่วมมือระหว่าง หน่วยงานชุมชน เพื่อการถ่ายทอดความรู้ที่จำเป็น ให้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมชุมชน รวมทั้งการสร้าง ชุมชนแห่งการเรียนรู้ สร้างพื้นที่การแสดงออก เผยแพร่ในรูปของสื่อสร้างสรรค์ สื่อดิจิทัล

เอกสารอ้างอิง

- Chalayonnavin, A. 2017. The role of popular wisdom for community development after disaster in order to ASEAN community preparedness: Mae Sai, Chiang Rai province. National Defence Studies Institute Journal8(3): 30-41. (in Thai)
- Charoenkul, N. 2009. Knowledge management-KM. Journal of Education 21(1): 12-26. (in Thai)
- Jaisuwan, K., S. Panya, S. Mahawan, N.Sittichoktanarak, W. Weerakaew and A. Samakpongphun. 2021. Model of knowledge management for Karen woven fabrics, Pamorlor village, Ban Kat subdistrict, MaeSariang district, Mae Hong Son province. Journal of Community Development and Life Quality 9(1): 27-38. (in Thai)
- Maquardt, M. 1996. Building the learning organization: Master the 5 elements for corporate learning.Palo Alto:Davies-Black. Office of the National Economic and Social Development Council. (2022). The Thirteenth National Economic and Social Development Plan (2 0 23-2 0 2 7) . (Online). Available: https://www.nesdc.go.th/download/Plan13/Doc/Plan13_Final.pdf (November 24, 2022) (in Thai)
- Rastogi, P. N. 2000. Knowledge management and intellectual capital the new virtuous reality of competitiveness. Human Systems Management 19(1): 39-49.
- Teerathanachaiyakun, K. 2014. Knowledge management success factor. Panyapiwat Journal 5(Special issue): 134-144. (in Thai)
- Tiacharoen, S., M. Wangthanomsak, S. Onsampant, S. Tonwimonrat, V. Suksodkew, N. Rattanasiraprapha and S. Inrak. 2017. The model of knowledge management for local wisdom in school towards creative economic development and sustainable community. Veridian E-Journal Silpakorn University (Humamities, Social Science and Arts) (10)3: 1371-1392. (in Thai)
- Zangphukieo, N. 2020. Guidelines for conveying local wisdom of the elderly society: A case study of Sangsuk School–the Elderly, Ban Tio sub-district, Lom Sak district, Phetchabun province, NEUAcademic and Research Journal 10(2): 55-67. (in Thai)